

УДК 159.923:17.022.1-053.6

Алла Сімак

АКСІОПСИХОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ-АКЦЕНТУАНТІВ

Стаття присвячена обґрунтуванню синергетичної моделі множинної детермінації аксіопсихологічними чинниками копінг-стратегій у підлітків-акцентуантів та їх комплектації в індивідуальний копінг-стиль на матеріалі порівняльного експериментально-діагностичного дослідження.

Ключові слова: аксіопсихологічні чинники, підлітки-акцентуанти, синергетична модель, копінг-стратегії, копінг-поведінка, копінг-стиль, множинна детермінація.

Актуальність теми. Упродовж життя кожна людина стикається з ситуаціями внутрішньої напруги та дискомфорту, які суб'єктивно оцінюються нею як складні або такі, що перевищують її психофізичні можливості, порушуючи звичний лад життя, змінюючи сприйняття оточуючого світу та самоствалення. Ефективність поведінки подолання складних життєвих ситуацій (копінг) обумовлена великою кількістю взаємопов'язаних змінних: контекстом аверсивної ситуації та її оцінкою, індивідуально-типологічними властивостями, наявністю копінг-стратегій, якістю ресурсів подолання, темпоральною перспективою тощо. Предикторами ефективного копінг-поведінки можуть виступати різні складові процесу саморегуляції, що зумовлюють досягнення необхідного результату: ціннісні орієнтації особистості, впевненість у власних здібностях, наполегливість та інтенсивність зусиль та ін.

Проблематика копінг-поведінки особистості в аверсивних ситуаціях помножується перехідними віковими періодами, особливо підлітковим, у процесі проходження якого не тільки формуються типові для цього віку психологічні новоутворення, а й загострюються певні риси характеру, ускладнюючи і без того непросту картину соціалізації підлітка. Саме індивідуальні диспозиції (особистісні властивості) є основними ціннісно-цільовими детермінантами копінг-поведінки, що зумовлюють вибір відповідного значущій меті і ситуації реалізації конгруентного копіngu. Водночас деякі дослідники копінг-поведінки поквапилися заявити, що особистісні змінні є слабкими предикторами копіngu. Ситуаціонізм став серйозним викликом теоріям особистісних властивостей і утвердив уявлення про те, що зовнішні середовищні фактори – це головні детермінанти копінг-поведінки. Це серйозно загальмувало вивчення особистісної царини копіngu. На порядок денний ставиться питання про пошук нових теоретико-методологічних засад розв'язання проблеми копінг-поведінки з урахуванням множинної детермінації цього феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В контексті зазначеної проблематики ведуться міждисциплінарні дослідження копінг-поведінки на стику психології особистості, розвитку, медичної, соціальної, вікової та педагогічної психології, які зорієнтовані на вивчення: небезпечних для життя ситуацій або травмуючих життєвих подій (D. Bostock, V. Dahl, N. Henderson, G. Hunter, E. Greenberg, R. Klein та ін.), копінг-реакцій на екстремальні ситуації (R. Lazarus, S. Folkman, E. Frydenberg, R. Lewis та ін.), копінг-поведінки в рамках вивчення захисних механізмів (N. Наан, G. Nusko, A. Ленгле та ін.), захисних механізмів як підструктур копінг-поведінки (Т. Гущина, О. Соколова, D. Ulich, Pg. Mailing, P. Strehmel та ін.), стилів копінг-поведінки як стійких особистісних утворень (П. Коста, Т. Крюкова, О. Куфтяк, К. Перлін, М. Сомерфелд, П. Хьюїтт, Г. Флетт, J. Billings, R. Ostell та ін.), активного / пасивного копінгу (В. Вілюнас, Є. Віттенберг, К. Йолов, Л. Куликов, Г. Мюррей та ін.), проблемного копінгу (В. Уїлсон, Дж. Шеффер, Т. Ayers, В. Compas, I. Sandier, S. West, M. Roos та ін.), когнітивної, емоційної та поведінкової складників копінгу (Н. Белорукова, М. Голубева, Е. Коплік, Дж. Кантор, О. Подобіна, М. Сапоровська, Дж. Спаркс, С. Хофнер, В. Уїлсон, П. Віталіано, Р. Фабес, Н. Ейсенберг та ін.), критеріїв ефективності копінг-стилів (А. Баканової, С. Нартова-Бочавер, Х. Нойфельд, Н. Сирота, В. Ялтонський, R. Cooper та ін.), копінг-ресурсів особистості (К. Кобас, Д. Кошаб, С. Мадді, M. Amelang, D. Bartussek, M. Ihle, S. Cohen, T. Wills та ін.).

Однак, незважаючи на безумовні досягнення в розробці психології копінг-поведінки, залишається ще багато нерозкритих тем та методологічних проблем. виправити становище у царині ставлення до диспозиційних детермінант копінг-поведінки можуть і орієнтовані на аксіологічний вимір особистості психолого-педагогічні дослідження. З цією метою важливо виробити об'єктивні критерії індивідуального стилю подолання, виокремити складники, що насичують певне ціннісне ставлення до аверсивних обставин і проявляються в особистісних властивостях акцентуованого підлітка тощо. Так, низка наукових праць присвячена вивченню індивідуально-типологічних властивостей особистості, що визначають акцентуований психотип (М. Александров, П. Ганнушкін, В. Гіляровський, М. Гуревич, І. Давидов, К. Леонгард, А. Лічко, С. Подмазін, О. Сибіль, І. Случевській, Г. Сухарева та ін.), аксіопсихологічних чинників особистісного становлення та порушення ціннісно-сислової динаміки особистості підлітка (Б. Братусь, Л. Виготський, Ж. Дандарова, І. Дубровіна, Д. Ельконін, З. Карпенко, Л. Кольберг, О. Леонтєв, А. Маслоу, А. Серий, В. Франкл, М. Хоффман, А. Ячина та ін.). Водночас взаємозв'язок акцентуацій характеру з системою ціннісних орієнтацій особистості при різних акцентуаціях до сих пір залишається поза увагою психології.

Отже, аналіз проблем, що існують у сфері копінг-поведінки, ціннісно-сислової сфери акцентуантів, приводить до висновку про необхідність експлікації ролі аксіопсихологічних чинників у виборі копінг-поведінки акцентуєваними підлітками.

Мета дослідження полягала в теоретико-методологічному обґрунтуванні й експериментально-діагностичній експлікації аксіопсихологічних чинників, механізмів, тенденцій та закономірностей становлення індивідуального копінг-стилю акцентуєваними підлітками.

Виклад основного матеріалу. У порівняльному психодіагностичному дослідженні було використано такі методики: "Модифікований патохарактерологічний діагностичний опитувальник" (МПДО) С. Подмазіна, О. Сибіль для ідентифікації типів акцентуацій характеру у підлітків; "Методика визначення копінг-поведінки в стресових ситуаціях" С. Нормана, Д. Ендлера, Д. Джеймса, М. Паркера (адаптована Т. Крюковою), "Методика визначення індивідуальних копінг-стратегій" Е. Хайма, "Тест самоактуалізації" (САТ) Е. Шострема в обробці Ю. Альшиної, Л. Гозмана та ін., "Методика визначення рівня співвідношення "цінності" та "доступності" (РСЦД) в різних життєвих сферах" Е. Фанталової.

У результаті моніторингу акцентуєваних психотипів у підлітків (МПДО С. Подмазіна, О. Сибіль) було визначено поширеність та переважання наступних акцентуацій серед молодших та старших підлітків: чисті типи представлені – демонстративним, гіпертимним, збудливим, інтровертованим, тривожно-педантичним, лабільним і нестійким, останній тільки у старших підлітків; змішані типи – гіпертимно-демонстративним, демонстративно-нестійким (у старших), збудливо-демонстративним, інтровертовано-демонстративним, інтровертовано-збудливим та лабільно-демонстративним.

Методика визначення копінг-поведінки в стресових ситуаціях С. Нормана, Д. Ендлера та ін. дала змогу визначити її домінуючі стратегії у підлітків-акцентуантів: орієнтовані на розв'язання задач (67,1% – у молодших та 67,81% – у старших), орієнтовані на уникнення через соціальне відволікання (68,24% – у молодших та 64,96% – у старших). Змістова реципрокність та досить високі показники копінг-стратегій, що орієнтовані на уникнення та уникнення через відволікання, дають нам право кваліфікувати їх як стратегії-асектатори, які, хоч і мало представлені в структурі індивідуального копінг-стилю, але за необхідності здатні легко активуватися.

Аналіз преференції окремих модальностей копінг-стратегій акцентуантів в різних сферах їх прояву за методикою Е. Хаймане виявив статистично достовірних відмінностей між показниками когнітивних та емоційних копінг-стратегій у молодших та старших підлітків за всіма модусами ефективності. Це свідчить хоч і про

активний, але пролонгований розвиток даних сфер, які ще не набули характеристик індивідуального стилю. Водночас виявлена статистично значуща залежність преференції поведінкових копінг-стратегій від віку підлітків ($p < 0,001$) свідчить про те, що молодші підлітки ще дотримуються інфантильної позиції, а старшим уже притаманне усвідомлення власної дорослості, яке передбачає вищий ступінь самостійності. І молодші, і старші підлітки здатні до збалансованого використання відповідних їх віку різних типів модальностей копінг-стратегій (продуктивних, частково продуктивних або непродуктивних), які в загальній структурі копінг-стилю можуть виявляти синергійну дію або потенціювати дію продуктивних копінг-стратегій. Загалом же в підлітковому віці індивідуальний копінг-стиль ще не сформований, хоч і перебуває в процесі активного становлення.

Індикація показників самоактуалізації у підлітків-акцентуантів за опитувальником САТ Е. Шострема продемонструвала прогресивну динаміку розвитку в обох групах досліджуваних особистісних можливостей, потреби в реалізації потенціалу, прагненні до самоактуалізації за всіма блоками, було констатоване достовірне зростання окремих здатностей до самоактуалізації та компонентів ресурсної системи підлітків, що виражається в дедалі більшому змістовому насиченні ключових характеристик самоактуалізації, що сприяє самостійним спробам підлітків сконструювати індивідуальний копінг-стиль.

У результаті визначення рівня представленості особистісних цінностей у структурі індивідуальної свідомості шляхом встановлення співвідношення "цінності" та "доступності" в різних життєвих сферах за методикою РСЦД Е. Фанталової було виявлено, що найбільш конфліктогенними сферами ціннісних орієнтацій у більшості підлітків виявилися: щасливе сімейне життя, кохання, цікава робота (32,79%) та у частини респондентів (17,60%) – здоров'я, свобода, краса природи і мистецтва, активне діяльне життя, впевненість у собі та наявність вірних друзів. Внутрішній вакуум найяскравіше виражається в таких ціннісних категоріях, як творчість, свобода, активне діяльне життя, пізнання (20,96%) та краса природи і мистецтва, наявність вірних друзів, матеріально забезпечене життя, впевненість у собі (17,20%). У старших підлітків внутрішній вакуум проявляється значно сильніше, ніж у молодших, на відміну від внутрішнього конфлікту, показники якого майже ідентичні. У зоні високої актуальності перебувають цінності здоров'я, кохання, щасливого сімейного життя, наявності вірних друзів, матеріально забезпеченого життя; у фонд доступності насамперед потрапили цінності: здоров'я, наявність вірних друзів, активне діяльне життя і матеріально забезпечене життя.

Конвергенція аксіопсихологічних показників у визначальні фактори та предикторна інформативність найбільш потужних цінностей у вибірці молодших підлітків-акцентуантів дозволили

виокремити п'ятнадцять провідних аксіопсихологічних чинників: внутрішній вакуум (ВВ) за цінністю "матеріально забезпечене життя", "аксіопсихологічний локус", ВВ за цінністю "здоров'я", внутрішній конфлікт (ВК) за цінністю "наявність хороших та вірних друзів", ВВ за цінністю "цікава робота", ВК за цінністю "активне діяльне життя", доступність цінності "свобода" з тенденцією до ВВ, ВВ за цінністю "впевненість у собі", індиферентність щодо "щасливого сімейного життя у власній сім'ї" з тенденцією до ВВ, доступність "щасливого сімейного життя у батьківській сім'ї" з тенденцією до ВВ, актуальність "свободи" з тенденцією до ВК, індиферентність "активного діяльного життя" з тенденцією до ВВ, актуальність "здоров'я" з тенденцією до ВК, актуальність цінності "впевненість у собі" з тенденцією до ВК, індиферентність "цікавої роботи" з тенденцією до ВВ, що пояснюють 67,7% дисперсії. У старших підлітків-акцентуантів виокремлено тринадцять провідних аксіопсихологічних чинників: ВК за цінністю "свобода", "аксіопсихологічний локус", ВВ за цінністю "здоров'я", ВК за цінністю "кохання", ВК за цінністю "щасливе сімейне життя у власній сім'ї", індиферентність щодо "щасливого сімейного життя в батьківській сім'ї" з тенденцією до ВВ, недоступність "здоров'я", ВК за цінністю "цікава робота", ВК за цінністю "творчість", актуальність "творчості", індиферентність "кохання", недоступність цінності "хороших та вірних друзів" з тенденцією до ВК, індиферентність щодо "свободи", які пояснюють 69,2% дисперсії.

Множинний регресійний аналіз факторів емпіричних даних молодших підлітків-акцентуантів дозволив визначити предикторний внесок та інформативність найбільш потужних цінностей для передбачення п'ятнадцяти цільових функцій: зовнішня/внутрішня підтримка (інтернальний/екстернальний аксіологічний локуси); актуальність цінностей "активне діяльне життя" та "впевненість в собі"; доступність цінностей: "здоров'я", "цікава робота", "щасливе сімейне життя у батьківській сім'ї", "свобода"; неактуальність цінностей: "щасливе сімейне життя у власній сім'ї", "щасливе сімейне життя у батьківській сім'ї", "активне діяльне життя", "цікава робота"; недоступність цінності "активне діяльне життя"; внутрішній конфлікт за цінностями: "наявність хороших та вірних друзів", "свобода", "здоров'я"; внутрішній вакуум за цінностями "матеріально-забезпечене життя", "здоров'я", "свобода", "впевненість у собі". Аналогічна статистична процедура для старших акцентуєваних підлітків дозволила визначити предикторний внесок та інформативність найбільш потужних цінностей для передбачення тринадцяти цільових функцій: зовнішня/внутрішня підтримка; актуальність цінностей "здоров'я" та "творчість"; доступність цінностей: "здоров'я", "творчість", "свобода"; неактуальність цінностей: "щасливе сімейне життя у власній сім'ї", "щасливе сімейне життя в батьківській сім'ї", "кохання", "свобода"; недоступність цінностей: "кохання", "здоров'я",

"творчість", "свобода", "наявність хороших та вірних друзів"; внутрішній конфлікт за цінностями: "свобода", "кохання", "щасливе сімейне життя у власній сім'ї", "цікава робота", "творчість", "здоров'я"; внутрішній вакуум за цінностями "здоров'я" та "свобода".

Інклюзивно-релевантна комплектація копінг-стратегій у копінг-стилі була відстежена кластерним аналізом. Таким чином було встановлено 10 копінг-стилів у молодших підлітків-акцентуантів, з яких п'ять представляє комбінації продуктивних, частково продуктивних і непродуктивних копінг-стратегій, наповнених змістом різних психічних сфер (когнітивної, емоційної та поведінкової). Це – емоційно-інтерактивний копінг, інфантильно-протективний, атрибутивно-протективний, оптимістично-конструктивний та контаміновано-когерентний; один стиль розгортається як інтрапсихічна дисфункціональна інтенція – емоційно-дисфункціональний копінг; наступний відображає продуктивні стратегії на фоні апроксимаційної лінії перебігу – позитивно-апроксимаційний стиль; ще два інших репрезентують інтерпсихічні функціональні інтенції щодо зовнішніх аспектів ситуації з переважно продуктивними та частково продуктивними копінг-стратегіями – екзогенно-активний та теїстично-альтруїстичний стилі; один втілює більшість частково непродуктивних копінг-стратегій з сильною орієнтацією на соціальну мережу – оптимістично-соціотропний копінг-стиль. У старших підлітків було встановлено вісім копінг-стилів, з яких два відображають комбінації продуктивних, частково продуктивних і непродуктивних копінг-стратегій, наповнених змістом різних психічних сфер – контаміновано-когерентний та оптимістично-теїстичний стилі; два розгортаються як інтрапсихічна дисфункціональна інтенція – емоційно-дисфункціональний копінг та ендогенно-пасивний; ще один – як інтерпсихічна інтенція дивергентного характеру – альтруїстично-інтерактивний стиль; два інших – як інтрапсихічна інтенція дивергентного характеру – ендогенно-активний та позитивно-апроксимаційний стилі; один уособлює більшість непродуктивних копінг-стратегій з помірною орієнтацією на соціальну мережу – індиферентно-соціотропний копінг.

Дисперсійний та дискримінантний аналізи дали змогу поділити вибірку на підгрупи за критерієм потужності впливу певного аксіопсихологічного комплексу чинників на вибір тих чи тих копінг-стилів. Отже, вибір: 1) теїстично-альтруїстичного копінг-стилю визначають сім аксіопсихологічних чинників – внутрішній вакуум за цінностями "здоров'я", "впевненість в собі", "цікава робота", доступність "свободи" та "щасливого сімейного життя в батьківській сім'ї" з тенденцією до ВВ, актуальність "здоров'я" з тенденцією до ВК та індиферентність щодо цінності "щасливе сімейне життя у власній сім'ї" з тенденцією до ВВ; 2) інфантильно-протективного – внутрішній вакуум по "цікавій роботі", індиферентність з тенденцією до ВВ щодо

цінностей "активне діяльне життя" та "цікава робота" і доступність "свободи" з тенденцією до ВВ; 3) контаміновано-когерентного – внутрішній конфлікт за цінностями "наявність вірних друзів" та "активне діяльне життя", актуальність "впевненості в собі" з тенденцією до ВК та внутрішній вакуум щодо "матеріально забезпеченого життя"; 4) емоційно-інтерактивного – актуальність "свободи" та "здоров'я" з тенденцією до ВК, внутрішній вакуум щодо "здоров'я" та "цікавої роботи"; 5) оптимістично-соціотропного – внутрішній конфлікт щодо "активного, діяльного життя", актуальність "впевненості в собі" з тенденцією до ВК та індивідуальність "цікавої роботи" з тенденцією до ВВ; 6) оптимістично-конструктивного – актуальність "здоров'я" з тенденцією до ВК та внутрішній вакуум щодо "впевненості в собі"; 7) атрибутивно-протективного – внутрішній вакуум за цінностями "матеріально забезпечене життя", "впевненості в собі" та індивідуальність "активного діяльного життя" з тенденцією до ВВ; 8) екзогенно-активного – внутрішній вакуум за цінностями "здоров'я", доступність "свободи" з тенденцією до ВВ, індивідуальність "активного діяльного життя" та "цікавої роботи" з тенденцією до ВВ, "аксіопсихологічний локус"; 9) позитивно-апроксимативного – індивідуальність "цікавої роботи" з тенденцією до ВВ, актуальність цінності "впевненість у собі" з тенденцією до ВК, внутрішній конфлікт щодо "активного діяльного життя" та внутрішній вакуум стосовно "впевненості в собі"; 10) емоційно-дисфункціонального – індивідуальність "цікавої роботи" з тенденцією до ВВ, актуальність "здоров'я" з тенденцією до ВК, внутрішній вакуум по цінності "впевненість у собі".

Вибір копінг-стилів старшими підлітками-акцентуантами визначається аксіопсихологічними чинниками: 1) актуальністю цінності "творчість", індивідуальністю щодо "кохання" та "щасливого сімейного життя в батьківській сім'ї" з тенденцією до ВВ, внутрішнім конфліктом за цінностями "цікава робота", "творчість" і "свобода", які визначають вибір емоційно-дисфункціонального копінгу; 2) вибір ендогенно-пасивного стилю визначають – внутрішній вакуум за цінністю "здоров'я", внутрішній конфлікт по цінності "творчість" та індивідуальність ставлення до "щасливого сімейного життя в батьківській сім'ї" з тенденцією до ВВ; 3) вибір індивідуально-соціотропного визначають – "аксіопсихологічний локус" та внутрішній конфлікт "щасливого сімейного життя у власній сім'ї"; 4) позитивно-апроксимативного – внутрішній конфлікт за цінностями "творчість" та "кохання", недоступність цінності "хороших друзів" з тенденцією до ВК; 5) альтруїстично-інтерактивного – внутрішній вакуум стосовно "здоров'я", недоступність "хороших друзів" з тенденцією до ВК та індивідуальність "свободи"; 6) контаміновано-когерентного – внутрішній конфлікт за цінностями "свобода", "кохання", "творчість" та актуальність цінності "творчість"; 7) оптимістично-теїстичного –

недоступність "хороших друзів" з тенденцією до ВК, індіферентність відносно "кохання" та внутрішній вакуум за цінністю "здоров'я"; 8) вибір ендогенно-активного визначають вакуум за цінністю "здоров'я", конфлікт по цінностях "кохання" та "щасливе сімейне життя у власній сім'ї.

Отже, особистість реалізується у переважаючому характерологічному радикалі (тип акцентуації), що зумовлює особливу її структуру та специфіку адаптації до навколишнього соціального середовища засобами певних копінг-стратегій і призводить до відповідної взаємодії з аверсивними умовами життєдіяльності

Системний аналіз копінг-поведінки суб'єкта дозволив виявити три режими перебігу копінг-стратегій при взаємодії з аверсивними умовами ситуації, два механізми комплектації копінг-стратегій у копінг-стилі, механізм розпаду і трансформації структури копінг-стилю та флуктуації між копінг-стратегіями і стилями, тригерні механізми переходу між кризовими етапами. *Режими*: суцесивний перебіг (послідовне використання різних видів копінг-стратегій); альтернативний (чергування копінг-стратегій з поверненням до вихідної); симультанний (одночасне використання декількох видів копінг-стратегій). *Механізми*: апроксимаційний (переключення психічної активності з одного об'єкту (аверсивна ситуація) на специфічний інший об'єкт оточуючого середовища, схожий до вихідного інтенсивністю докладання зусиль); інтеркаляції (поява нових копінг-стратегій, процесів та механізмів перебігу у системі, що вже склалася) розгортається за двома векторами комплектації – з цілком нових копінг-стратегій, які ще не були інтеріоризовані та інтегровані особистістю (чужих, зовнішніх, потенційних) або шляхом поєднання частково з нових копінг-стратегій та інтеріоризованих раніше суб'єктом; альтерації (розпад і трансформація структури та функцій продуктивного копінг-стилю, повернення до якого може бути утруднено перманентними труднощами або пролонгованою дією аверсивної ситуації); флуктуації (коливання, в процесі вибору та реалізації, між різними копінг-стилями з продуктивного (альтруїстично-інтерактивний, ендогенно-, екзогенно-активний тощо) на непродуктивний (емоційно-дисфункціональний, ендогенно-пасивний тощо) і навпаки; тригерний первинного порядку (запускається при входженні суб'єкта в зону кризи, що характеризується різкою зміною умов та вихідного (до кризового) стану суб'єкта на інший функціональний/дисфункціональний); тригерний вторинного порядку (запускається при переході між кризовими етапами при усвідомленні безрезультатності вирішення проблеми за копінг-рефреном).

За критерієм "активність-пасивність" типізовано чотири види копінг-стратегій з урахуванням їх генези, релевантного ситуаційного контексту та плану психічних дій, на якому вони реалізуються:

екзогенно-активні (інтерпсихічна інтенція, що розгортається у зовнішніх аспектах ситуації – активна анігіляція або трансформація аверсивних умов), екзогенно-пасивні (інтерпсихічна інтенція – тимчасова відмова від подолання, що дає змогу підготуватися, спланувати, як ефективніше діяти), ендогенно-активні (інтрапсихічна інтенція, що розгортається у внутрішньому плані – активне опанування аверсивної ситуації), ендогенно-пасивні (інтрапсихічні дисфункціональні – відмова від подолання труднощів).

Визначено специфічні типи копінг-стратегій, які мають здатність впливати на динаміку копінг-стилів: стратегії-асектатори (завжди присутні або існують латентно в копінг-стилі, але до певного часу не домінують, хоча здатні швидко актуалізуватися при впливі аверсивних агентів і виявити здатність дивергувати з будь-яким модусом ефективності); дивергентні копінг-стратегії (здатність стратегій змінювати вектор спрямованості копінг-стилю з конструктивного на деструктивний і навпаки) незалежно від того, до якого модусу ефективності вони належать (продуктивного, частково продуктивного, непродуктивного).

Встановлено тенденцію впливу та впорядкування флуктуацією актуалізованих аксіопсихологічних чинників на вибір певних копінг-стилів, які сприяють виходу (продуктивному/непродуктивному) зі складних життєвих ситуацій. Встановлено вплив механізмів флуктуації на переключення підлітків з непродуктивних копінг-стилів на продуктивні і навпаки, але довготривала фіксація на останній комбінації переключення сприяє високій імовірності прояву негативної альтерації. Визначено суттєвий взаємозв'язок (когезивність) акцентуованих рис характеру з провідними життєвими цінностями, що зумовлюють схильність підлітків-акцентуантів до певних стратегій і стилів копінг-поведінки в аверсивних обставинах.

Висновок. Особистість, реалізуючись у певному характерологічному радикалі (тип акцентуації), ініціює певне ціннісне ставлення до аверсивних обставин; взаємна детермінація типів акцентуацій, копінгу і критичних ситуацій активує (або гальмує) процес пошуку в ресурсній системі особистості конгруентного цим чинникам потенціалу.

Перспективу досліджень становить лонгітюдне вивчення копінг-поведінки акцентуованих осіб, з'ясування гендерної специфіки стратегій подолання під впливом ціннісно-диспозиційної структури особистості, емпірична апробація (насамперед герменевко-феноменологічними методами) синергетичної моделі аксіопсихологічної детермінації копінг-поведінки.

1. Сімак А.А. Експлікація копінгових маркерів в розрізі проекту методологічної триангуляції / А.А. Сімак // Вісник Прикарпатського університету. Спеціальний випуск. Філософські і психологічні науки: [зб. наук. праць]. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2008. – С. 102 – 106.

2. Сімак А.А. Гіпервалентні тенденції в характері підлітків-акцентуантів / А.А. Сімак // Проблеми загальної та педагогічної психології: [зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / ред. С.Д. Максименко]. – К., 2008. – Т.10. – Ч.3. – С. 435-441.
3. Сімак А.А. Особливості моделювання екзистенційної кризової ситуації та її вплив на аксіологічні конструкти особистості / А.А. Сімак // Проблеми загальної та педагогічної психології: [зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / ред. С.Д. Максименко]. – К., 2009. – Т.11. – Ч.7. – С. 445-457.
4. Сімак А.А. Преференція копінг-стратегій у молодших та старших підлітків в емоційній та поведінковій сферах прояву / А.А. Сімак // Актуальні проблеми психології: [зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / ред. С.Д. Максименко]. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", 2009. – Т. 10. – Ч. 15. – С. 425-439.
5. Сімак А.А. Когнітивний модус копінгових дескрипторів в контексті їх адаптивних можливостей / А.А. Сімак // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія "Педагогіка і психологія": [зб. наук. праць]. – Ялта : РВВ КГУ, 2009. – Вип.23. – Ч.2. – С. 66 – 73
6. Сімак А.А. Психологічний дискурс копінг-стратегій у розрізі розгорнутого аналізу характерологічних патернів акцентуєваних підлітків / А.А. Сімак // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ["Трансформація особистості в умовах соціально-політичних та економічних змін"], (Чернівці, 17-18 травня 2007 року). – Чернівці: Рута, 2007. – С. 546 – 551.
7. Сімак А.А. Аналіз конструктивних копінг-механізмів як важливих характерологічних особливостей для ефективного процесу адаптації / А.А. Сімак // Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. ["Бъдещето проблемите на световната наука - 2008"], (София, 17-25 декември 2008 року). – София: "Бял ГРАД-БГ" ООД, 2008. – Т. 15. – С. 6-8.
8. Сімак А.А. Дисоціація ціннісного профілю підлітка в контексті внутрішнього конфлікту / А. А. Сімак // Матеріали VI Міжнар. науч. практ. конф. ["Поглед върх у световната наука – 2010"], (София, 17-25 декември 2010 року). – София: "Бял ГРАД-БГ" ООД, 2010. – Т.20. – С. 16 -20.
9. Сімак А.А. Синергетична версія аксіогенезу інтегральної суб'єктності / А.А. Сімак // Матеріали Третьої міжнар. наук.-практ. конф. ["Трансформація сім'ї у сучасному світі"], (Чернівці, 20-21 травня 2010 року). – Чернівці: Рута, 2010. – С. 48-52.

The article is devoted to substantiation of synergetic model of plural determination of axiopsychological factors and their complectation in individual coping- style on the material of comparative experimental- diagnostic investigations.

Key words: *axiopsychological factors, teenagers- accentuators, synergetic model, coping- strategies, coping-behaviour, coping-style, plural determination.*